

К. В. Діхничаспірант кафедри української мови
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Статтю присвячено розгляду особливостей організації професійної підготовки учителів початкової школи в процесі педагогічної практики. Проаналізовано науково-педагогічну літературу з проблеми дослідження, визначено ключові поняття. Виокремлено недоліки в проходженні педагогічної практики студентами, окреслено структуру та види педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів. Зроблено спробу виокремити систему організаційних умов проходження педагогічної практики, які сприяють розвитку професійних здібностей майбутніх учителів.

Вважається за доцільне розробити систему організаційно-педагогічних умов для проходження педагогічної практики, що сприятиме розвитку професійних здібностей майбутніх учителів. Такі умови можуть бути представлені збільшенням науково-дослідної роботи студентів у процесі проходження педагогічної практики; створенням реальних можливостей для консолідації та поглиблення отриманих знань; бажанням студентів самостійно здійснювати виховну роботу зі студентами молодших курсів; розумінням факту, що аналіз занять практикуючих спеціалістів здійснюється не лише керівником педагогічної ради, а й викладачами початкових класів; вирішенням навчально-професійних завдань та розвитком творчих здібностей студентів перед початком педагогічної практики в процесі навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійна підготовка, заклад вищої педагогічної освіти, заклад початкової освіти, майбутні вчителі початкової школи, педагогічна практика, організація педагогічної практики.

Постановка проблеми. Суспільна потреба в ініціативних, всебічно освічених фахівцях, здатних до подальшого професійного розвитку і самонавчання, духовного і професійного вдосконалення, актуалізує соціальне замовлення на підготовку учителів початкової школи, здатних застосувати найновіші досягнення педагогічної теорії та практики в процесі творчої самореалізації, у розбудові особистого діалогу з учнями. Такі вимоги зумовлюють пошуки дослідниками ефективних шляхів модернізації підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої педагогічної освіти, насамперед такого особливого складника, як педагогічна практика.

Педагогічна практика забезпечує майбутнім учителям набуття початкового професійного досвіду самостійної трудової діяльності в оптимально наближених до роботи за фахом умовах, розвиток педагогічного мислення, професійно значущих якостей особистості, тобто набуття професійної компетентності. Водночас, як показує аналіз практичного досвіду, науково-педагогічних джерел та практичної діяльності, нині наявне зниження рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання освітніх завдань; спостерігаються труднощі студентів щодо адаптації до реального педагогічного процесу в сучасному закладі початкової освіти; є потреба окреслити особливості організації професійної підготовки майбутніх

учителів початкової школи в процесі педагогічної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що основні вимоги до сучасного вчителя відображені в низці нормативних документів, а саме: у Конституції України, Законі України «Про освіту» (2017 р.), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 р., Концепції «Нова українська школа» (2016 р.). Як зазначено в Концепції «Нова українська школа», «школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми й адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [3].

Окремим аспектам підготовки майбутніх учителів до педагогічної практики присвячені праці О. Абдуллої, С. Бреус, С. Єлканова, Г. Коджаспирової, Л. Кацова, Г. Кузнєцової, В. Морозової, О. Семенов, Л. Хомич, А. Щербакова й ін. Цікавий також закордонний досвід вивчення проблем готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності (Д. Аллен, Ч. Гайтскел, П. Драганов, Р. Клінке, Г. Сектодер, Ж. Трошнер та ін.).

Незважаючи на широке коло досліджень щодо підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, питання організації професійної під-

готовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики не було належно висвітлено.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити окремі аспекти організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психології та педагогіці широко вживається термін «професійна підготовка». Аналіз наукової літератури (Л. Бондарева, І. Коновальчук, О. Семенов та ін.) засвідчує, що професійна підготовка може бути представлена двома способами: за схемою процесу: як тимчасова послідовність ступенів, періодів, стадій; за структурою діяльності: як сукупність способів і засобів, де дотримання їх один за одним має не тимчасову, а цільову детермінацію. У дослідженні професійною підготовкою називаємо формування професійної компетентності, процес оволодіння засобами вирішення професійно-педагогічних завдань, а також моделями їх рішень.

Як показує аналіз наукових джерел, поняття «практика» широко використовується такими науками, як філософія, психологія, педагогіка, кожна з них вкладає свій зміст у це поняття. Аналіз наукових джерел (І. Козій, М. Прокоф'єва) дає підстави стверджувати, що практика – це матеріальна, чуттєво-предметна, цілепокладальна діяльність людини, що за змістом передбачає засвоєння і перетворення природних і соціальних об'єктів, становить загальну основу, рушійну силу розвитку людського суспільства і пізнання [4]. Як педагогічна категорія практика є складовою частиною навчально-виховного процесу і покликана навчити студентів застосовувати науково-теоретичні знання з педагогіки, психології, фахових методик та спеціальних дисциплін у педагогічній діяльності, а також удосконалювати відповідні практичні навички [6]. М. Щуркова доводить, що педагогічна практика є важливою ланкою в професійному зростанні фахівця, передує безпосередньо практичній діяльності, є єдиним елементом між досліджуваною теорією і практичною діяльністю молодого фахівця [8, с. 44].

Безумовно, педагогічна практика є найважливішим етапом організації професійної підготовки майбутнього педагога в системі освіти. Вона сприяє закріпленню знань, здобутих студентом під час теоретичного навчання, формуванню умінь і навичок його практичної діяльності як фахівця, що становлять основу педагогічної майстерності.

Зазначимо, що в зміст практичної діяльності студентів-практикантів входять такі функції: ознайомлення із системою навчальної та виховної роботи школи, вивчення системи планування освітнього процесу школи, класу, особистості учня і колективу класу, а також із системою навчальної

і позакласної роботи із предметів, вивчення досвіду кращих учителів школи, а також розроблення і проведення навчальної та позакласної роботи, розроблення поурочних і тематичних планів уроків, проведення уроків, виготовлення дидактичного матеріалу і наочних посібників тощо [2].

У системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи педагогічна практика є формою навчання, яка поєднує теоретичні знання, здобуті в університеті, з майбутньою самостійною роботою в школі. Студенти-практиканти опановують комплекс умінь і навичок творчо здійснювати всі види навчально-виховної і суспільної діяльності в реальних ситуаціях педагогічного спілкування. Мета педагогічної практики полягає в тому, щоби сформувати в студентів особистісну готовність до роботи вчителем початкових класів, вміння творчо організувати навчальну і виховну роботу з молодшими школярами. Основним завданням педагогічної практики є поглиблення й інтегрування педагогічного досвіду, набутого студентами, в єдину систему професійних знань, умінь, навичок.

Аналіз стану педагогічної практики в м. Суми дає підстави узагальнити досягнення і недоліки в її організації і проведенні. У процесі цієї практики, незважаючи на те, що метою її є розвиток творчих здібностей, студенти здебільшого залишаються в пасивній позиції. О. Абдуліна пише: «Головним недоліком підготовки випускників є розрив між теоретичними знаннями і навичками їх практичного використання, звідси слабе володіння практичними вміннями та навичками» [1, с. 34].

Здійснений нами аналіз проходження педагогічної практики майбутніми учителями початкової школи доводить обґрунтованість позиції вчених. Серед типових труднощів такі: багато студентів не можуть налагодити контакт зі школярами, не вміють організувати навчальну роботу, розподіляти увагу до учнів на уроці, не готові до гнучких педагогічних дій, не здатні об'єктивно і глибоко аналізувати події.

Часто студенти-практиканти стикаються із труднощами під час виконання методичних завдань, пов'язаних із календарним і тематичним плануванням, відбором змісту й обсягу навчальної інформації відповідно до теми заняття, форм і методів навчально-пізнавальної роботи учнів, врахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, складанням планів-конспектів занять, підготовкою виховного заходу, проведення педагогічного експерименту й ін. Складнощі зумовлені не тільки індивідуальними особливостями майбутніх учителів, а й методичною забезпеченістю. Тому необхідний серйозний і уважний підхід до організації педагогічної практики.

Під час дослідження питання організації педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи розглянемо основні її види та функції. Навчальними планами закладів вищої освіти,

як показує аналіз наукових джерел [8, с.116], передбачено такі види практики:

1. На освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр»:

- пасивна педагогічна пропедевтична (1 курс),
- пасивна педагогічна аналітична (2 курс),
- комплексна аналітична і літня виховна (3 курс),
- комплексна навчально-виховна в 5–8 класах (4 курс).

2. На освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр»:

- науково-дослідна, стажистська, асистентська педагогічна практика в закладах нового типу або ЗВО.

Функції перелічених видів практики, як зазначають О. Семенов, Л. Базиль, Т. Дятленко, такі: навчально-освітня; виховна; організаційна; психологічна; розвивальна; інтегровально-диференційована; стимулювальна; культурологічна; аксіологічна; акмеологічна; контроль-корекційна [8, с. 115]. Названі функції виконуються комплексно.

Зокрема, під час проходження літньої педагогічної практики майбутні вчителі початкових класів працюють на посадах стажистів, помічників вихователів, педагогів-організаторів; викладачі здійснюють контроль за проходженням літньої практики: відвідують табори, де працюють студенти-практиканти, перевіряють документацію, консультують, надають методичну допомогу.

На 2 і 3 курсах навчальна практика проходить без відриву від занять. Ця практика пасивна: студенти спостерігають за перебігом навчально-виховного процесу. Отримані в процесі теоретичної підготовки знання перевіряються практикою, втілюються студентами-практикантами. Відбувається процес вироблення основних педагогічних умінь і навичок. Така практика проводиться під наглядом викладачів кафедри, за підсумками її проведення виставляється диференційований залік.

Педагогічна практика на передвипускному курсі інтегрує у своєму змісті теоретичні знання й практичні навички, набуті під час попередніх практик. Розпочинається практика серією показових уроків із навчальних предметів у початковій школі. Урок студента оцінюється керівником практики, викладачами-методистами, вчителем і студентами, які беруть активну участь в обговоренні й аналізі уроків.

Підсумковим етапом підготовки вчителя початкової школи є педагогічна переддипломна практика на випускному курсі. Тривалість практики становить чотири тижні. Переддипломна практика є важливим етапом практичної підготовки майбутнього вчителя. Під час цієї практики студенти виконують обов'язки вчителів початкових класів [4].

У Глухівському національному педагогічному університеті ім. Олександра Довженка переддипломну практику характеризують як практику на робочому місці вчителя, що триває 6 тижнів у VII семестрі. Свою діяльність кожний студент-практикант організовує відповідно до вимог Статуту навчально-виховного закладу, дотримується правил внутрішнього розпорядку навчально-виховного закладу, виконує розпорядження адміністрації баз практики і керівників практики. Студенти-практиканти мають право з усіх питань, що виникають у процесі проходження практики, звертатися до керівників практики університету, адміністрації навчально-виховного закладу (бази практики), вносити пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, організації практики, брати участь у роботі конференцій, нарад.

У Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С. Макаренка переддипломну практику характеризують як виробничу практику, метою якої є формування загальних та професійних (фахових) компетенцій майбутнього фахівця, набуття програмних результатів навчання, а також проведення експериментальних досліджень, необхідних для написання курсових та кваліфікаційних робіт.

Дуже важливо під час організації тієї чи іншої практики, щоби студенти проходили її в тих класах, де працюють високопрофесійні вчителі.

Як засвідчує проведений аналіз наукових досліджень та нашої практичної діяльності як учителя початкової школи, більш ефективним є розподіл студентів, починаючи з перших видів практики, у ту саму школу, у той самий клас, до того ж учителя. Перебуваючи протягом трьох років у постійному контакті з одним учителем-класоводом, студент-практикант вбирає в себе стиль його роботи. Так, студент протягом усього навчального процесу зможе більш детально ознайомитися із програмою та методикою всіх чотирьох класів початкової школи, вивчити методику викладання предмета одним учителем. А на старших курсах він зможе самостійно внести корективи в діяльність учителя-наставника.

Отже, у процесі проходження педагогічної практики студент має можливість безпосередньо спостерігати роботу своїх старших колег – майстрів педагогічної праці, новаторів, певною мірою опанувати елементи передового педагогічного досвіду, який завжди містить творчий пошук, новаторство, ініціативу і забезпечує ефективність педагогічних результатів навчально-виховного процесу.

Під час проходження практики практикант має:

- ознайомитися з організацією навчально-виховного процесу в початковій школі, вивчити шляхи реалізації положень основних нормативних документів, зокрема Концепції «Нова українська школа», чинних програм тощо;

- ознайомитися зі специфікою навчального закладу, системою навчально-виховної роботи, матеріально-технічною базою школи (провести бесіди з адміністрацією школи, учительським колективом, класоводом, бібліотекарем тощо);

- вивчити шкільну документацію (плани роботи школи, методичного об'єднання вчителів, календарно-тематичні плани вчителів, плани, класний журнал, розклад навчальних занять тощо);

- складати плани-конспекти уроків; готувати дидактичні матеріали для індивідуальної та групової, колективної роботи учнів;

- виготовляти наочні посібники, складати сценарії виховних заходів;

- проводити уроки і виховні заходи, робити їх самоаналіз;

- відвідувати уроки учителів і практикантів, брати участь в їх обговоренні [8].

Наш досвід керівництва студентами під час педагогічної практики засвідчує, що безпосередньо на практиці студент може реально навчитися сприймати дітей такими, якими вони є, виробити в собі навички терпіння, витримку, відповідальність і почуття обов'язку. Під час роботи з дітьми практиканти швидко розуміють, що важливо постійно займатися самоосвітою і самовихованням, адже сучасні вимоги до вчителя та рівня розвитку учнів потребують постійного самовдосконалення педагога.

Зокрема, щоби сформувати в учнів десять ключових компетенцій за Концепцією «Нова українська школа», майбутньому учителю початкової школи необхідна всебічна підготовка, знання психології, володіння прийомами саморегуляції та самокорекції. Як зазначається в Концепції, спільними для всіх компетенцій є такі вміння: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді [3].

Проходження педагогічної практики допомагає формувати в умовах педагогічного процесу методичну рефлексію, коли для майбутнього вчителя предметом роздумів стають засоби і методи педагогічної діяльності. Аналіз власної педагогічної діяльності допомагає практиканту усвідомити труднощі, що виникають у нього в роботі, знайти грамотні шляхи їх подолання.

На нашу думку, доцільно було б розробити систему організаційних умов проходження педагогічної практики, яка сприяла б розвитку професійних здібностей майбутніх вчителів. Такими умовами можуть бути:

- активізація дослідницької роботи студентів у процесі педагогічної практики;

- створення реальних можливостей для закріплення і поглиблення отриманих знань;

- наявність у студентів бажання самостійно реалізувати навчально-виховну роботу з молодшими школярами;

- аналіз уроків практикантів здійснюється не лише керівником педпрактики, а й учителями початкової школи;

- вирішення навчально-професійних завдань та розвиток творчих здібностей студентів до початку педагогічної практики, у процесі навчально-виховної діяльності в закладі вищої освіти.

Вважаємо, що успіхів у навчанні і вихованні учнів майбутні учителі початкової школи зможуть досягти тільки тоді, коли свої професійні обов'язки вони будуть виконувати творчо, систематично знаходити ефективні форми і методи вирішення педагогічних завдань відповідно до цілей і завдань навчання і виховання.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у результаті аналізу окремих аспектів організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики можна виділити основні види практики. На освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр»: пасивна педагогічна пропедевтична (1 курс), пасивна педагогічна аналітична (2 курс), комплексна аналітична і літня виховна (3 курс), комплексна навчально-виховна в 5–8 класах (4 курс). На освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр»: науково-дослідна, стажистська, асистентська педагогічна практика в закладах нового типу або ЗВО. Кожний із цих видів педагогічної практики загалом виконує такі основні функції: навчально-освітню; виховну; організаційну; психологічну; розвивальну; інтегровально-диференційовану; стимулювальну; культурологічну; аксіологічну; акмеологічну; контрольну-корекційну.

Ми дійшли **висновку**, що активізація взаємодії між закладом вищої освіти і загальноосвітнім навчальними закладами в процесі організації й проведення педагогічної практики студентів дає можливість комплексно впливати на становлення та розвиток майбутнього учителя початкової школи.

Першочерговим завданням сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка сучасних кваліфікованих вчителів, здатних до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом життя, що мають широкий науковий світогляд, високий рівень культури та професійну компетентність. Чинна система практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи не забезпечує повною мірою їхню здатність до соціально-професійної адаптації. Вирішальною для ефективної організації практичної підготовки є різнобічна орієнтація майбутнього вчителя на всі сфери педагогічної діяльності: навчальну діяльність учнів і її методичну оснащеність, виховну взаємодію, дослід-

ницько-пошукову роботу, оволодіння методикою викладання предметів.

Ефективна організація проходження педагогічної практики забезпечить належний розвиток професійних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі їхньої адаптації до професійної діяльності. Зокрема, збільшення частки дослідницької роботи студентів під час педагогічної практики дозволить майбутньому вчителю глибше зрозуміти вікові й індивідуальні особливості учнів молодшого шкільного віку, а отже, розвинути необхідні професійні якості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у створенні цілісної моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики.

Список використаної літератури:

1. Абдулина О., Загрязнина Н. Педагогическая практика студентов: учеб. пособие для педагогических институтов. М.: Просвещение, 2009.
2. Кацова Л. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2005. 20 с.
3. Концепція нової української школи. 2018. URL: <http://nus.org.ua/>.
4. Козій І. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів: метод. посіб. К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. 141 с.
5. Леднев В. Содержание образования. М.: Высш. шк., 2009. 52 с.
6. Прокоф'єва М. Методичні рекомендації щодо педагогічної практики «Перші дні дитини в школі». Ялта: РІВ КГУ. 95 с.
7. Коваль Л. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: моногр. 2 вид., перероб. і допов. Донецьк, 2012. 343 с.
8. Фахова практика вчителя-словесника: навч. посібник / О. Семенов, Л. Базиль, Т. Дятленко. Луганськ: Ноулідж, 2011. 496 с.
9. Щуркова Н. За гранью урока. М.: ЦГЛ, 2004.

Dikhnych K. Features of organization professional preparation for future teachers initial school in proceedings of pedagogical practice

The article is devoted to the consideration of the issue of preparing future teachers of elementary school for professional activities. The scientific-pedagogical literature on the research problem was analyzed and the key concepts were determined. The disadvantages of the pedagogical practice of the students existing at the present stage are highlighted. The structure and types of pedagogical practice of future primary school teachers are presented. An attempt was made to distinguish the system of organizational and pedagogical conditions for the pedagogical practice, which would promote the development of professional abilities of future teachers.

It would be advisable to develop a system of organizational and pedagogical conditions for passing pedagogical practice, which would promote the development of professional abilities of future teachers. Such conditions can be: increase of research work of students in the process of pedagogical practice; creation of real opportunities for consolidating and deepening the knowledge gained; the desire of students to independently implement educational work with junior students; analysis of lessons of practitioners is carried out not only by the head of the pedagogy but also by the teachers of the primary classes; solving educational-professional tasks and development of creative abilities of students before the beginning of pedagogical practice in the process of educational-educational activities in the institution of higher education.

Key words: vocational training, institution of higher pedagogical education, institution of elementary education, future teachers of elementary school, pedagogical practice, organization of pedagogical practice.